

НУЛТА ДИСЦИПЛИНА ДАНИЛА КИША ИЛИ ЕСЕЈИЗАЦИЈА КАО ИНТЕГРАЛНИ ПРОЦЕС

(др Мирјана Бечејски, „*Нулта дисциплина*” Данила Киша, Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић / Institute for Serbian Culture Prishtina – Leposavic, 2020)

Др Мирјана Бечејски је 2020. године научној јавности али и широј читалачкој публици, поштоваоцима стваралаштва Данила Киша, представила синтезу свог дугогодишњег истраживања наведеног ствараоца са књижевнотеоријског аспекта, као значајног теоретичара есеја, и у поетичком кључу, као канонског писца српске књижевности и ствараоца признатог у домену опште књижевности. Заправо, реч је о двострукој синтези, при чему је прва формирана у виду докторске дисертације под насловом *Есејистика Данила Киша*, одбраћене 2015. године на Филозофском факултету у Нишу, док друга, у виду монографије о којој говоримо, представља продубљена истраживања одређених тема и проблема назначених у докторској дисертацији, а подробно спроведених потоњим огледима „Прометејске идеје у делу Данила Киша”, „Данило Киш и гностицизам”, „Варијације на средњоевропске теме Данила Киша”, „Данило Киш и руски формализам. Приповетка 'Ципеле' у контексту теорије очуђења Виктора Шкловског”, „Данило Киш и стереотипи: национализам и евроцентризам”, „Парабаза у *Часу анатомије* Данила Киша” и компаративним тумачењима у текстовима „Киш и Монтењ” и „Есејисте Сретен Марић и Данило Киш”. И у овој монографији налазимо импликације наставка истраживања стваралаштва Данила Киша, што најбоље сведочи о изузетном познавању не само дела Данила Киша, већ и савремених теоријско-методолошких поставки, али и рецепције Кишовог укупног стваралаштва на дијахронијском и синхронијском плану. У контексту научног рада др Мирјане Бечејски, научна монографија „*Нулта дисциплина*” Данила Киша је хронолошки друга, публикована седам година након прве научне монографије *Земаљски и небески знаци* (2013), такође у издању Института за српску културу Приштина – Лепосавић, а у ширем контексту, реч је о трећој монографији др Мирјане Бечејски (у припреми је њена научна монографија *Неки стварни и могући светови* у којој ауторка значајну пажњу посвећује и Данилу Кишу, тумачећи га са аспекта когнитивнонаратолошких теорија и савремених теорија читања). Важан је податак да је монографија др Бечејски настала у оквиру научноистраживачког рада НИО по уговору склопљеном са Министарством просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Због ширине захвата грађе, дубине тумачења означених проблема, вишеструке контекстуализације стваралаштва Данила Киша и вишегодишње рецепције „заметка” монографије (докторске дисертације) у научним круговима и шире, монографију ћемо представити са три аспекта: 1. У контексту теорије есеја у науци о књижевности; 2. У

књижевноисторијској и књижевнонаучној рецепцији стваралаштва Данила Киша;
3. У контексту монографија *интегралног приступа*.

Методолошки „речит” наслов који нисмо мењали ни у наслову приказа, на најбољи начин одражава ауторично двоструко позивање теорије есеја: као књижевно-научне врсте, и у контексту поетике Данила Киша. Наслов је, како ауторка истиче у предговору који је важан и са методолошког аспекта, и усмерен „двоструко кодираном” читаоцу – информисаном, и оном који, дојсовски речено, болује од *идеалне несанице* – перманентне жеље за новим теоријским и поетичким (са)знањима, дат према Епштејновој синтагми „нулта дисциплина” која представља „поетику есеја у малом” у контексту стваралаца Кишовог сензибилитета, који сматрају „да је промишљање уметности неодвојиво од ње саме и есеј негују као и уметничку прозу” (13). Кишова поетика есеја сагледана је кроз двоструки контекст: књижевнотеоријски и интегрални стваралачки. У уводном делу монографија ауторка полази од „оквира и хипотеза” интегралног тумачења стваралаштва Данила Киша, којем, у дотадашњој рецепцији, недостаје промишљање „есејизације наративе и наративизације есејистичке прозе”: „Сложен есејистички опус Д. Киша у сагласју је с његовим белетристичким делом (и у квантитативном смислу), с тим да он обухвата шири круг тема. Да би се утврдила природа и функција њихове повезаности, неопходно је проучити естетску функцију два наизглед супротна процеса: есејизацију наративе и наративизацију есејистичке прозе. Коегзистенција уметничких и дискурзивних форми у њему може се објаснити управо есејизацијом, јер је есеј ’интелектуална песма’ (Лукаш 1973: 55) и ’наджанровски систем’ (Епштејн 1997).” (22) Префикс *над-* у значењу *наднационални* и *наджанровски* мисао је водиља ауторкиног интегралног тумачења стваралаштва Данила Киша. Појам стваралаштва адекватно одражава и ауторкино *виђење* Кишовог доприноса књижевности и науци о књижевности, и ауторкин метод стваралачког теоријског промишљања у основи комплексне поетике Данила Киша и подједнако комплексне теорије есеја и мимо Кишовог опуса.

У уводним одељцима монографије ауторка примењује метод новог историзма, пратећи паралеле и укрштаје генезе Кишове поетичке мисли о есеју кроз књижевнонаучни и књижевни аспект. Уједно, ови делови монографије допринос су канонизацији кишовског есеја као значајне поджанровске одреднице са формалног, садржинског и вредносног аспекта: „Верујемо да су Кишова мерила светска у свим поменутих областима, јер ако се стварна вредност једног писца може мерити дубином његове мисли изражене у књижевним формама и присуством његових идеја у будућем развоју литературе, дијалектичка веза белетристике и есејистике Данила Киша и данас налази упориште и високо признање у европској и светској књижевности – тим јединим књижевним оквирима које је признавао.” (28)

Друго поглавље научне монографије др Мирјане Бечејски, под насловом „*Пролегомена* за теорију есеја (подв. МБЋ)”, јесте наставак интердисциплинарног проучавања есејистике Данила Киша. Кроз више одељака који и насловима одражавају есенцију Кишове поетике есеја („Есеј и његова форма (Поглед на дијакхронију)”, „Супстанцијална теорија есеја и Киш као есејист”, „Есејизација као интегративни процес у књижевном делу Данила Киша (прилог релацијској

теорији есеја)”, даје прво аргументовано полазиште за „Периодизацију есеја Данила Киша” што представља значајан искорак и у самој теорији есеја. Важно је истаћи и ауторкин проблемски, а интегративни приступ релационој теорији есеја у контексту Кишовог стваралаштва; ауторка је у овом одељку укрстила више аспеката теорије есеја и дијахронијске релације на више равни (културолошкој, друштвеној, књижевноисторијској, књижевнотеоријској, филозофској – естетичкој и др.): есеј и по-етику, есеј и мит (тј. есему), есејизацију и есејизам, есејизацију поезије, есејизацију романа, есејизацију приче и циклизоване збирке прича, есеј и *систем* (књижевне критике и теоријског промишљања есеја) и есејизацију разговора.

Средишњи део ове научне монографије организован је према предложеном периодизацијском принципу Кишове есејистике. У одељку посвећеном раној есејистици (1957–1971), ауторка је са књижевнотеоријске позиције проматрала Кишове есеје „у ужем смислу” и у „ширем смислу”, јасно истичући, образлажући и поетички тумачећи Кишов порив за нивелисањем граница свог *стваралаштва* – књижевноуметничког и књижевно-научног. У овом одељку тумачени су Кишови аутопоетички и аутобиографски есеји „које карактерише изразита наративизација, односно поетизација” (91), есеји посвећени поезији и превођењу поезије, есеји посвећени прози, есеји посвећени по-етичким и културолошким темама, есеји посвећени ликовним уметностима, есејизоване критичке форме (прикази, рецензије, чланци, два интервјуа из 1956. године). Методолошко полазиште ове анализе је компаративно, што се често може уочити и кроз „корелационе и контекстуалне” наслове (уп. „*Сопствена соба* Данила Киша”, 92–104, „Поезија је ’перманентна револуција’, 105–28. стр. и сл.). Након подробне анализе овог периода Кишовог есејистичког промишљања, обележеног тематски широким корпусом књижевних, књижевно-научних, друштвених, филозофских и религијских тема, Бечејски закључује да „Паралелна критика евроцентризма и национализма, схватање књижевне традиције, приповедна инстанца, металепа остају трајне Кишове есејистичке опсесије и, као што смо већ нагласили, теме које ће интензивно и дубоко промишљати у годинама које следе, те елаборирати у зрелој есејистици.” (166)

Период Кишове зреле есејистике (1971–1983), како уочава Бечејски, у знаку је „одбране прозе”; ово је и наслов четвртог поглавља монографије о којој говоримо. Мисао водиља Кишовог стваралаштва овог периода, уједно (методолошка) мисао водиља ауторкиног истраживања овог корпуса јесте „Закупља ме вечни проблем форме...” (171). Највећи део овог поглавља посвећен је Кишовим есејима о „(ауто) по-етици” (171). У одељку „Књижевност је теоријска делатност (Есеји посвећени теоријским проблемима прозе)” ауторка закључује да је Киш теорију и поетику есеја и књижевности увезао и имплицитно, савременим наратолошким истраживањима и применом тих поступака, стилским поступцима набрајања („једним од кључних средстава које писац употребљава у сврху сажимања поетике”, 221), поређењима, методом „ироничног лиризма” (220) и др. Кишов метод у огледима о поезији и превођењу поезије Бечејски појашњава синтагмом (и уједно методолошким поступком) „изобра по сродству” (224). У имплицитној поетици Данила Киша у низу огледа зрелог периода, Бечејски (228–230) истиче његову минуциозност у анализи, поступак *in medias res*, филозофију гностицизма као призму сагледавања

поезије, негирање психоаналитичког метода и др. Кишове есеје посвећене другим уметностима Бечејски тумачи кроз „аутопоетичка читавања”, при чему ова синтагма нема негативну књижевнотеоријску конотацију, већ афирмативну – (са) стваралачку: „Примењујући у литерарном описивању ’сликарски’ поступак који је усвојио из технике ’новог романа’ и преплићући реалну и виртуелну стварност на начин на који су то чинили писци магичног реализма, Киш ствара нове вербо-визуелне, а увођењем звука чак и вербо-воко-визуелне призоре (опсесија В. Радовановића).” (237) Књижевни разговори настали у зрелом периоду откривају „доба сумње” овог ствараоца, при чему други члан синтагме такође има позитивно значење деконструкције и ревалоризације као перманентног доба промишљања стваралаца Кишовог типа.

Пето поглавље монографије, „Час анатомије” (255–311) са методолошког аспекта представља *mise-en-abyme* и монографије др Мирјане Бечејски, и Кишовог стваралачког и интерпретативног поступка. Иако наведени есеј Данила Киша спада у највише проучаване текстове, дубина његовог значења је оно што перманентно измиче истраживачима. Бечејски је и у овом сегменту Кишовог стваралаштва указала на његова нова (у његовој и нашој савремености иновативна) методошка упоришта (в. одељак „Парабаза’ Данила Киша”, 266–275. стр.).

Кишову есејистику у периоду 1983–1989. године Бечејски тумачи као париски период, при чему и ова синтагма у пренесеном значењу упућује на неке од Кишових поетичких одредница (продубљивање запажања о разликама, деридијанско *виђење* текста, проблем идентитета и сл.).

„Закључна разматрања” уз синтезу интегралног тумачења и *vice versa* – тумачења интегралног стваралаштва Данила Киша кроз есејистику као жанр, метод, мисао/идеју Кишовог приступа књижевности – животу – филозофији, доносе и Кишову вишеструку контекстуализацију у књижевном и књижевно-научном контексту, у националним и светским оквирима, као и вредновање Кишове есејистике (387–392). У маниру Кишовог поступка, Бечејски последње поглавље посвећује синтези Кишовог стваралаштва кроз концепт *нулте дисциплине*, где је есеј исходиште (извор и делта).

„Нулта дисциплина” Данила Киша од свог изворног облика, докторске дисертације, па до проширеног монографског издања припада ретким студијама интегралног проучавања књижевног и књижевно-научног дела Данила Киша; она је иницирала даљу рецепцију Кишове есејистике кроз огледе публиковане у периодици и/или зборницима; монографија о Кишовој есејистици је *ново полазиште* и многим афирмисаним тумачима Кишове прозе. Пре свега, монографија „Нулта дисциплина” Данила Киша је у методолошком и стилском погледу, те у кишовски задатим оквирима дело у сваком смислу *достойно* његове поетике.

Доц. др Мирјана Бојанић Ђирковић*

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

* mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs